

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

Схвалено
вченою радою ІН НАН України,
протокол № 8
від «11» вересня 2024 року

Затверджено
на засіданні відділу історичної етнології
ІН НАН України
протокол № 9
від «03» вересня 2024 року
В.о. завідувача відділу історичної етнології

Марія ДЕМЧУК

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЕТНОГЕНЕЗ УКРАЇНЦІВ

рівень освіти	<u>третій (освітньо-науковий) рівень</u>
галузь знань	<u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва галузі знань)
напрямок підготовки	<u>доктор філософії</u>
спеціальність	<u>032 – історія та археологія</u> (шифр і назва спеціальності)
спеціалізація	<u>етнологія</u> (назва спеціалізації)
вид дисципліни	<u>за вибором</u> (обов'язкова/за вибором)
відділ	<u>історичної етнології</u> (назва відділу)

2024 рік

Робоча програма “Етногенез” для аспірантів за спеціальністю 032 Історія та археологія

Розробники: **Павлюк Степан Петрович**, директор ІН НАН України, д.і.н., проф., акад. НАН України

Робоча програма затверджена на засіданні відділу історичної етнології ІН НАН України

Протокол № 9 від. “03” вересня 2024 р.

В. о. завідувача відділом історичної етнології ІН НАН України

“03” вересня 2024 р. Демчук (с.н.с. Марія ДЕМЧУК)

Схвалено Вченою радою Інституту народознавства НАН України

Протокол № 09 від. “11” вересня 2024 р.

“11” вересня 2024 р. Голова Павлюк (акад. Степан ПАВЛЮК)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 03 – гуманітарні науки (шифр і назва)	Дисципліна вільного вибору аспіранта
	Спеціальність 032 – історія та археологія (шифр і назва)	
Модулів – 1	Спеціалізація: історія та археологія	Рік підготовки:
Змістових модулів – 2		3-й
		Семестр
Загальна кількість годин - 150		6-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 6 самостійної роботи аспіранта – 12	Освітньо-кваліфікаційний рівень: доктор філософії	Лекції 26 год.
		Семінарські 24 – год.
		Самостійна робота 100 год.
		Вид контролю: залік

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить 1/2

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Дисципліна «Етногенез українців» входить у цикл професійної наукової підготовки аспірантів за спеціальністю 032 «Історія та археологія», що читається в VI семестрі 3 курсу аспірантури в обсязі 5 кредитів (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS). Семестр включає 26 години лекцій і 24 годин семінарських занять.

Дослідницька проблема про історичні витоки, історичну пам'ять, процес формування і врешті тривка й тривала консолідація її в історичні спільноти, які прийнято означувати поняттям – “народ”, часто “етнос”, як тотожні між собою, залишається не лише науковою, скільки романтичною, з огляду здорової природної потреби пізнання своїх етнічних джерел. Насправді не повинні впливати на емоційний стан особи історична довговічність етнічної історії чи її обмеженість у часі, але необхідність достовірно знати свій генетичний шлях, незбагненні історичні колізії, радощі спільного творення традицій буття, своєї неповторності. Вагомо усвідомити з відчуттям гордості, що ти причетний, як генетичний або лише історичний спадкоємець, до духовного, культурного надбання своїх предків, чим збагачена людська цивілізація.

Історія і доля кожної спільноти незбагненні і неповторні, пізнання їх завжди викликає емоційну піднесеність. Щоб їм на цьому шляху не судилось чинити – добродійність чи кривду, які з сучасних позицій можна потрактувати як недоброзичливі, а можливо, й жорстокі, спонукані певними обставинами чи суб'єктивними настановами, їхні дії не повинні викликати докір їх теперішніх нащадків. Відповідальний науковий принцип повинен опиратися лише на достовірні факти, які в теоретичній конструкції можуть набути найбільш об'єктивних висновків.

Курсом лекцій маємо намір акцентувати на ключових, етапних подіях становлення українців як народу, теоретично умотивовуючи цей процес. Увагу буде звернуто на етногенетичну проблематику, сучасні тенденції етнічної самоідентифікації тощо.

Метою курсу є засвоєння основних концепцій етногенезу та етнічної історії українців; ознайомлення аспірантів з основним категоріальним апаратом етнічної історії людства, з її методологією і завданнями; вивчення етапів етнічного розвитку українців, основних рис матеріальної і духовної культури, змін національного складу населення у межах етнічної території України; дослідження етносоціальної структури українського суспільства на різних етапах часового розвитку.

У разі успішного вивчення дисципліни здобувачі освіти набудуть загальних та спеціальних компетентностей:

ЗК 6. Здатність застосовувати новітні інформаційні технології для оптимізації процесу і результатів наукового дослідження.

СК 2. Володіння передовими концептуальними та методологічними знаннями за спеціальністю 032 Історія та археологія і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій.

ПРН 1. Мати передові концептуальні та методологічні знання в галузі історії і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень, отримання нових знань та здійснення інновацій.

Дисципліна «Етногенез українців» відноситься до базових, є однією з дисциплін циклу професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія». За підсумками курсу аспіранти здають залік.

3. Програма навчальної дисципліни:

Тема 1. Теорія та методологія етногенетичних досліджень.

Методи, принципи, підходи, сукупність прийомів етногенетичних досліджень. Понятійний апарат. Міждисциплінарні зв'язки (антропологія, археологія, географія).

Тема 2. Наукові концепції етногенезу у сучасній українській історичній науці.

Діалектичний матеріалізм. Примордіалізм. Теорія етногенезу Лева Гумильова. Теорії походження українського народу: Трипільсько-арійська, Азійська, Ранньослов'янська, Києворуська, Пізньосередньовічна.

Тема 3. Проблема прабатьківщини слов'ян в науці.

Археологічний та лінгвістичний матеріал. Основні концепції: Дунайська, Вісло-Одерська, Вісло-Дніпровська, Дніпро-Одерська, Азійська. Принципи і специфіка розселення.

Тема 4. Головні етапи етногенезу українців.

Утворення етносу. Формування української народності. Формування української нації.

Тема 5. Політичні, соціальні, культурні та економічні фактори етногенезу.

Етнічна розмаїтість українських земель у IX ст. до н.е. – V ст. н.е. Форми державності степової та лісостепової смуги. Соціально-економічне становище.

Тема 6. Українська нація: витоки й становлення.

Понятійний апарат. Етнічна нація. Політична нація. Чинники і фактори, які сприяли виникненню нації. Національне відродження. Націоналізм.

4. Структура навчальної дисципліни. Навчально-тематичний план лекцій, семінарських занять і самостійної роботи

Теми	Назва теми	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота
	Теорія та методологія етногенетичних досліджень	4	4	15
	Наукові концепції етногенезу у сучасній українській історичній науці	5	4	20
	Проблема прабатьківщини слов'ян в науці	4	4	15
	Головні етапи етногенезу українців	4	4	15
	Політичні, соціальні, культурні та економічні фактори етногенезу	4	4	15
	Українська нація: витоки й становлення	5	4	20
Всього годин за семестр		26	24	100

5. Методи навчання:

У процесі вивчення дисципліни «Етногенез українців» використовуються такі методи навчання:

Пояснювально-ілюстративний метод. Аспіранти здобувають знання, слухаючи розповідь, лекцію, з навчальної або методичної літератури, через екранний посібник у "готовому" вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, вони залишаються в межах репродуктивного (відтворювального) мислення. Такий метод якнайширше застосовують для передавання значного масиву інформації. Його можна використовувати для викладення й засвоєння фактів, підходів, оцінок, висновків.

Репродуктивний метод. Ідеться про застосування вивченого на основі зразка або правила. Діяльність тих, кого навчають, є алгоритмічною, тобто відповідає інструкціям, розпорядженням, правилам - в аналогічних до представленого зразка ситуаціях.

Метод проблемного викладення. Використовуючи будь-які джерела й засоби, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доведень, порівнюючи погляди, різні підходи, показує спосіб розв'язання поставленого завдання. Аспіранти стають ніби свідками і співучасниками наукового пошуку.

Частково-пошуковий, або евристичний метод. Його суть - в організації активного пошуку розв'язання висунутих педагогом (чи самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але його поетапно скеровує й контролює педагог або самі аспіранти на основі роботи над програмами (зокрема й комп'ютерними) та з навчальними посібниками. Такий метод, один з різновидів якого є евристична бесіда, - перевірений спосіб активізації мислення, спонукання до пізнання.

Дослідницький метод. Після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань та короткого усного або письмового інструктажу ті, кого навчають, самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й виміри та виконують інші пошукові дії. Ініціатива, самостійність, творчий пошук виявляються в дослідницькій діяльності найповніше. Методи навчальної роботи безпосередньо переходять у методи, які імітують, а іноді й реалізують науковий пошук.

6. Методи контролю:

Оцінювання аспірантів здійснюється на основі модульно-рейтингової системи за шкалою від 0 до 100 балів. Остаточний рейтинг складається з рейтингу роботи аспіранта упродовж семестру та його рейтингу індивідуальну наукову роботу. Рейтингова оцінка знань аспірантів з курсу визначається за

сумою балів, отриманих аспірантами за працю на практичних заняттях, самостійну творчу домашню роботу і тестування та за залік. Це відповідно **60 балів за роботу в семестрі та 40 балів за наукову роботу.**

Лекції: Передбачають систематичний і послідовний виклад навчального матеріалу. Відвідування лекцій для аспірантів є обов'язковим. Присутність та активність складають 30 % семестрової оцінки (**максимально 30 балів**)

Семінарські заняття охоплюють 20% від семестрової оцінки; максимальна кількість – **20 балів**, що проводяться за результатами вивчення змістовних модульних частин навчального курсу.

Домашня творча письмова робота (**максимально 40 балів**), що виконується на одну з обраних тем. Обсяг роботи – не менше 8–10 друкованих сторінок. Захист та рецензія міні-проекту – 10 % (**максимально 10 балів**)

Якщо за результатами модульно-рейтингового контролю аспірант отримав менше 50 балів то він не допускається до заліку і вважається таким, що не виконав усі види робіт, які передбачаються навчальним планом на семестр з даної дисципліни та зобов'язаний виконати додаткові завдання з погодженням з викладачем або випускаючим відділом. У разі отримання аспірантом менше 24 балів, він повинен повторно пройти навчальний курс.

7. Розподіл балів, що присвоюється аспірантам

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінари, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1 – 3, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 4 – 6. Оцінювання знань аспірантів здійснюється за 100-бальною шкалою. Максимальна кількість балів при оцінюванні знань за успішність становить 100 балів.

Практичні заняття, поточне тестування та самостійна робота				Сума
Семінарські заняття	Самостійна творча робота	Захист та рецензія	Відвідуваність та активність	

		мініпроєкту		
20	40	10	30	100

8. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	
81-89	B	дуже добре	
71-80	C	добре	
61-69	D	задовільно	
51-60	E	достатньо	
25-50	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	
0-24	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	

9. Рекомендована література

Основна:

1. Балушок В. Формування об'єктивної основи для етногенезу українців // Народна творчість та етнографія. – 2000. – № 1. – С. 32–40.
2. Боряк О. О. Україна: етнокультурна мозаїка. – Київ: Либідь, 2006. – 328 с.
3. Гошко Ю. Г. Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут / Ю. Г. Гошко. – Київ: Наукова думка, 1976. – 204 с.
4. Етногенез та етнічна історія Українських Карпат. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – Т. I: Археологія та антропологія.
5. Макарчук С. А. Етнічна історія України: навч. посіб. – Київ: Знання, 2008. – 471 с.
6. Мала енциклопедія етнодержавознавства. – Київ: Генеза, 1996. – 942 с.
7. Нидерле Л. Славянские древности / Л. Нидерле. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1956. – 450 с.

8. Павлюк С. Походження українського народу у контексті традиційної культури. Лекції спецкурсу з етнополітології / Степан Павлюк. – Львів, 2006. – 84 с.
9. Павлюк С. Словник основних понять і термінів з теорії етнології / Степан Павлюк. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 256 с.
10. Павлюк С. Етногенеза українців: спроба теоретичної реконструкції. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. – 247 с.
11. Сегеда С. Історична динаміка етнічного складу населення України // Досвід України в галузі прав національних меншин. – Київ: Либідь, 1994. – С. 7–16.
12. Сегеда С. У пошуках предків. Антропологія та етнічна історія України / С. Сегеда. – Київ : Наш час, 2012. – 462 с.
13. Тиводар М. Етнологія: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищих навч. закл. / М. Тиводар. – Львів: Світ, 2004. – 624 с.

Допоміжна:

14. Алексеев В. П. Етногенез: Учебное пособие. – Москва: Высшая школа, 1986. – 138 с.
15. Балущок В. Етнічна ситуація на слов'янських землях України в епоху Київської Русі // Народна творчість та етнографія. – 2004. – С. 46–57.
16. Вівчарик М. М., Капелюшний В. П. Українська нація: витоки, становлення, сьогодення. – Київ: Наука, 2003.
17. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Хведір Вовк. – Київ : Мистецтво, 1995. – 336 с.
18. Глушко М. Методика реконструкції об'єктів культури населення України доісторичного періоду (досвід етнологів) / Михайло Глушко // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 193–210.
19. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ: Либідь, 1991. – 67 с.
20. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. – Львів: Світ, 1993. – 175 с.

21. Зан М. Етнічні процеси на Закарпатті в сучасну добу // Народна творчість та етнографія. – 2010. – № 1. – С. 31–42.
22. Етнічна історія давньої України / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, О. П. Моця та ін. – Київ, 2000. – 276 с.
23. Ісаєвич Я. Походження українців: історіографічні схеми і політика // Матеріали до української етнології. – Київ, 1995. – № 1 (4).
24. Крип'якевич І. П. До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI – на початку XVII ст. // Український історичний журнал. – 1996. – № 7. – С. 34–39.
25. Огульчанський Ю. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 68 с.
26. Павлюк С. П. Народна агротехніка українців Карпат другої половини XIX – початку XX ст. – Київ: Наукова думка, 1986. – 171 с.
27. Павлюк С.П. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект. – Київ: Наукова думка, 1991. – 224 с.
28. Петров В. Походження українського народу. – Київ: Фенікс, 1992. – 192 с.
29. Сілецький Р. Проблема типології опалювальних пристроїв стародавнього житла в Україні (конструктивно-функціональні особливості печі) / Роман Сілецький // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2001. – Т. 242 : Праці Секції етнографії і фольклористики. – С. 230–247.
30. Тиводар М. Етнографічна мозаїчність українців Закарпаття // Закарпаття : народознавчі роздуми / Михайло Тиводар. – Ужгород : Карпати, 1995. – С. 179–205.
31. Тиводар М. Етнодемографічні процеси на Закарпатті (I – початок III тисячоліття) // Народна творчість та етнографія. – 2010. – № 1. – С. 4–31.
32. Худаш М. Походження імен та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких божеств / Михайло Худаш. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2012. – 1061 с.

33. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ, 2005.